

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора

Лабунця Віктора Миколайовича

на дисертаційне дослідження

Мимрика Михайла Романовича

«Теорія та практика формування музично-виконавської комунікативності студентів факультетів мистецтв на засадах акмегерменевтичного підходу»,

поданого на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика музичного навчання

1. Актуальність теми дослідження та її зв'язок з науковими планами, програмами, темами

Актуальність звернення здобувача до проблеми формування музично-виконавської комунікативності студентів факультетів мистецтв на засадах акмегерменевтичного підходу не викликає сумнівів з багатьох причин. *По-перше*, в умовах трансформації сучасної мистецької освіти особливої значущості набуває проблема підготовки конкурентоспроможного фахівця, який володіє здатністю не лише до технічно досконалого виконання музичних творів, а й здатний передавати художній зміст твору через багаторівневу систему музично-виконавської комунікації, що передбачає глибоке осмислення авторського задуму, емоційно-сміслову інтерпретацію, рефлексивний діалог із реципієнтом тощо. *По-друге*, у зв'язку з активним розвитком міждисциплінарних підходів у сучасній педагогіці мистецтва вагомими постають ідеї щодо конвергенції різних методологічних підходів, зокрема, – акмеологічного та герменевтичного, для досягнення продуктивного синтезу знань у творчій музично-виконавській діяльності студентів факультетів мистецтв. *По-третє*, нова педагогічна реальність зумовлює необхідність подолання існуючих суперечностей, що склалися між високими вимогами до художньо-комунікативної компетентності сучасного педагога-музиканта та недостатньою розробленістю теоретико-методологічних засад формування музично-виконавської комунікативності студентів, де домінує переважно техніко-виконавська орієнтація навчання.

Доцільність наукових розвідок з обраної здобувачем проблеми підтверджується й тим, що в контексті сучасної комунікативно-діалогічної мистецької парадигми, необхідності використання різних методологічних стратегій у змісті інструментальної підготовки студентів факультетів мистецтв, проблема акмеологічного виміру герменевтики мистецтва у контексті інтерпретаційної діяльності викладачів мистецьких дисциплін видається вкрай затребуваною. Адже акмеологічний аспект забезпечує орієнтацію на професійне та творче самовдосконалення студента, досягнення вершин виконавської майстерності, тоді як герменевтичний аспект сприяє поглибленому розумінню художнього тексту, інтерпретації музичних смислів в їх живій виконавській процесуальності, розвитку рефлексії, здатності до художнього діалогу тощо.

З цих позицій актуалізується проблема комплексного дослідження формування музично-виконавської комунікативності студентів факультетів мистецтв на засадах акмегерменевтичного підходу як результату художньо-організованого процесу в закладах вищої освіти мистецького спрямування.

Своєчасність дослідницького пошуку визначається відсутністю системних теоретичних досліджень в зазначеному здобувачем напрямку, недостатньо глибоким вивченням ефективних умов формування музично-виконавської комунікативності студентів факультетів мистецтв на засадах акмегерменевтичного підходу та невідкладною потребою в розробці дієвого методичного інструментарію для розв'язання досліджуваної проблеми. Крім того, представлена дисертаційна робота виконана відповідно до плану наукових досліджень кафедри хорового диригування та теорії і методики музичної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова й складає частину наукового напрямку «Зміст, форми, методи і засоби вдосконалення підготовки вчителів» (протокол № 4 від 28 листопада 2017 року), що підсилює її затребуваність і значущість.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, їх достовірність та наукова новизна

Високий ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і результатів наукового пошуку Мимрика М. Р. підтверджується міцною теоретико-методологічною базою щодо вивчення досліджуваного феномену з позицій екзистенціально-гуманістичної філософії, гуманістичної психології, комунікативного музикознавства, педагогічної герменевтики мистецтва, акме-орієнтованої мистецької освіти. Підтвердженням достовірності й результативності проведеного наукового пошуку слугує цілісне комплексне поєднання здобувачем теоретичної, методичної та дослідно-експериментальної роботи з формування музично-виконавської комунікативності студентів факультетів мистецтв на засадах акмегерменевтичного підходу, логіка розгортання якого є продуманою та переконливою.

Важливим методологічним підґрунтям дисертаційного дослідження стало застосування автором комплексу дослідницьких методів: теоретичних, емпіричних та методів математичної статистики, спрямованих на досягнення поставленої мети та розв'язання поставлених в роботі завдань, що стало дієвим інструментарієм для розробки методичного забезпечення та його впровадження під час проведення дослідно-експериментальної роботи.

Науковий апарат дисертаційного дослідження сформульовано здобувачем кваліфіковано, грамотно та цілком коректно. Наукова новизна є беззаперечною, оскільки донині у вітчизняному музично-педагогічному дискурсі бракує системних досліджень щодо педагогічного осмислення та методичного забезпечення проблеми формування музично-виконавської комунікативності студентів факультетів мистецтв на засадах акмегерменевтичного підходу. З урахуванням цього, маємо підстави стверджувати, що основні наукові результати дослідження отримані дисертантом особисто і визначаються науковою *новизною*, описаною у переліку здобутків, які отримано автором *вперше*.

3. Структура та зміст дисертації, її завершеність і відповідність встановленим вимогам щодо оформлення

Дисертація Мимрика М. Р. має усталену структуру й складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, чотирьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної для наукового пошуку теми, визначено об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження; представлено теоретико-методологічну основу та окреслено комплекс взаємодоповнюючих методів для розв'язання поставлених завдань; аргументовано наукову новизну й визначено практичне значення дослідження; відображено відомості про апробацію й впровадження результатів дослідження та їх достатнє висвітлення у 40 публікаціях (34 – одноосібні), серед яких: 5 статей у наукових періодичних виданнях, проіндексованому в міжнародній наукометричній базі Scopus; 20 статей у наукових періодичних виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України; 5 статей у зарубіжних та українських виданнях; 10 публікацій у збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських конференцій. Аналіз особистого внеску здобувача в публікаціях у співавторстві показав, що науковий доробок Мимрика Михайла Романовича в них є суттєвим.

Зміст основної частини дисертації рівномірно висвітлюється у чотирьох розділах роботи, змістове наповнення яких розгортається відповідно до сформульованих здобувачем завдань, спрямованих на досягнення мети дослідження, яка полягає у теоретичному обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці методики формування музично-виконавської комунікативності студентів факультетів мистецтв на засадах акмегерменевтичного підходу.

У першому розділі роботи «Теоретико-методологічні основи музично-виконавської комунікативності студентів факультетів мистецтв на засадах

акмегерменевтичного підходу» дослідницька увага автора була зосереджена на розгляді сутності поняття «музична комунікація» з позиції герменевтичного розуміння, вивченні проблеми акмеологічного виміру герменевтики мистецтва у контексті інтерпретаційної діяльності викладача мистецьких дисциплін.

Аналіз змісту наукового макроконцепту «комунікація» у міждисциплінарному дискурсі уможливив його багатоаспектне дослідження на різних рівнях: у *філософському аспекті* поняття «комунікація» розглядалося в контексті понять «єдність», «спільність», «спів-буття», «діалог», «екзистенційність», що розкриває смисловий аспект комунікації; у *психолого-педагогічному аспекті* – через психоаналітичні підходи (З. Фройд, К. Юнг, Ф. де Соссюр та ін.); дискурс-аналітичні підходи (Л. Філіпс та М. Йоргенсен; Е. Лакло та Ш. Муфф; М. Лазар, Н. Феркло, Р. Харрре та ін.); у сфері *комунікативного музикознавства* – концепція музичного дискурс-аналізу Б. Сюти; у предметному полі *соціології* – теорія соціальної комунікації згідно теоретичних традицій моделей комунікації за Р. Т. Крейгом тощо.

Ґрунтуючись на досвіді ціннісного осмислення герменевтичної методології у філософії та інших галузях гуманітарного знання, автор екстраполює герменевтичні ідеї у сферу вищої мистецької освіти, зокрема, – у теорію та практику музично-виконавського мистецтва. Інтерпретація музичного твору та смислів, закодованих в ньому, як наголошує дослідник, в герменевтичному контексті постає як комунікативний процес взаємодії раціонального та ірраціонального (інтуїтивного розуміння), свідомого та несвідомого, об'єктивного та суб'єктивного, реального та прихованого, в результаті чого актуалізуються відповідні архетипи музичної культури як константи рецепції. За цих умов кожний суб'єкт, в рецепції якого відбувається актуалізація особистісних смислів музичного твору, може стати герменевтичним контекстом музичної комунікації. Продуктивність інтерпретаційного процесу при цьому досягається засобами духовно-інтелектуального пізнання й розуміння

особистістю митця (майбутнього викладача мистецьких дисциплін) багатоскладових смислових аспектів музичних творів, зумовлюючи необхідність його внутрішньої духовної трансформації для досягнення ним творчих вершин («акме») професійної майстерності.

Отже, таке тлумачення дослідником герменевтичного контексту музичної комунікації надає герменевтичній концепції у змісті вищої мистецької освіти акмеологоцентричного методологічного спрямування й скеровує його до подальших наукових пошуків щодо упровадження герменевтичного підходу в теорію та практику музичного виконавства у руслі акмеологічної спрямованості.

У другому розділі дисертації – «Концептуальні основи формування музично-виконавської комунікативності студентів факультетів мистецтв на засадах акмегерменевтичного підходу» – визначено наукові підходи, на яких базується методологія дисертаційного дослідження, окреслені блоки навчального процесу та основні принципові положення означеного феномену.

Для методологічного забезпечення герменевтичної концепції формування музично-виконавської комунікативності студентів факультетів мистецтв в якості допоміжного методологічного інструментарію дослідник використовує комплекс взаємодоповнюючих підходів, а саме: системно-цілісний, екзистенційно-феноменологічний, семіотично-аксіологічний, культурологічний, синергетичний, творчо-діяльнісний, акмегерменевтичний (авторський).

Вирішення проблеми комплексного дослідження формування музично-виконавської комунікативності студентів-інструменталістів факультетів мистецтв як результату художньо-організованого процесу, зумовило доцільність розробки автором дисертації якісно нового, акмегерменевтичного підходу, що інтегрує в собі два рівнозначні способи гуманітарного пізнання у сфері духовної та раціональної діяльності людини (акмеологічний і герменевтичний). Їх поєднання, на думку дослідника, виступає найвищою мірою досягнення

музичного тексту, що втілюється у виконавській комунікативності студентів факультетів мистецтв.

Для систематизації змісту і послідовності навчального процесу, автор поділяє його за блоками навчальної роботи, а саме: початковий етап навчання – *адаптаційний* (I-II курси, де герменевтика музичної комунікації розглядається як мегатекст, в якому формується смислове поле архетипів музичної культури, що потребують тлумачення та розуміння в просторово-часовому континуумі); *компетентнісний* – це навчання на III курсі, що концентрується на мистецько-комунікативному тезаурусі як системі узагальнених знань про сутність, природу і закономірності музичної комунікації, покликаної реалізувати сутнісну потребу особистості в збереженні власної екзистенції; *експертний блок*, що охоплює закінчення бакалавратури, визначає рівень комунікативної свідомості студентів; *прогностичний блок* – це навчання в магістратурі, що узагальнює комунікативні здібності музиканта-виконавця в інтерпретаційному процесі.

Основними принциповими положеннями дисертаційного дослідження визначені принципи індивідуалізації, культурологічної відповідності, діалогічно-ціннісної спрямованості, рефлексивності, проєктивності у виборі художньо-комунікативних стратегій.

У *третьому розділі* дисертаційної роботи викладено компонентну структуру означеного феномена, створено концептуальну модель музично-виконавської комунікативності у студентів факультетів мистецтв на засадах акмегерменевтичного підходу, показана діагностика цього процесу.

Компонентна структура музично-виконавської комунікативності студентів факультетів мистецтв на засадах акмегерменевтичного підходу полягає у взаємному зв'язку мотиваційно-інформаційного, духовно-особистісного, рефлексивно-конструктивного, емпатійно-евристичного та художньо-творчого компонентів, що системно охоплюють її зміст. Відповідно розроблених змісту і структури музично-виконавської комунікативності студентів факультетів

мистецтв на засадах акмегерменевтичного підходу визначено критерії та показники означеного феномену.

Заслуговує на схвальну оцінку покомпонентна діагностика стану здатності студентів факультетів мистецтв музично-виконавської комунікативності на засадах акмегерменевтичного підходу, що природно вписується у теоретичні викладки дослідника, ілюстровані яскравими прикладами виконання творчих завдань і вдалими коментарями до них, що розкривають значення окремих компонентів процесу формування означеного феномена.

Відповідають науковій новизні представлені *педагогічні умови* формування музично-виконавської комунікативності студентів факультетів мистецтв можлива за створення та дотримання таких педагогічних умов, а саме: активізації гуманістичної спрямованості фахової підготовки студентів факультетів мистецтв; забезпечення художньо-психологічної підтримки студентів для вироблення впевненості у власних силах; спонукання студентів факультетів мистецтв до творчої активності засобами брендингу; актуалізація творчої взаємодії викладача зі студентами; зорієнтованість студентів факультетів мистецтв щодо інноваційних методів навчання.

У *четвертому розділі* дисертації висвітлено хід і результати формувального експерименту. На особливий науковий інтерес й схвальну оцінку заслуговує у дослідженні перебіг розробленого автором інтегрованого методичного інструментарію, який включав п'ять послідовних взаємопов'язаних етапів, а саме: орієнтаційно-установчий, аксіологічно-смісловий, когнітивно-поглиблювальний, виражально-змістовий та продуктивно-узагальнюючий етапи.

Авторська методика формування музично-виконавської комунікативності на засадах акмегерменевтичного підходу з включенням методів герменевтичної евристики на шляху досягнення студентами факультетів мистецтв акмевершин у виконавсько-інтерпретаційній діяльності, вбирає у себе такі універсальні методи, як от: моделювання актуального контексту, розширення позитивного

інструментально-виконавського досвіду, психолого-педагогічний тренінг герменевтичного осмислення студентами факультетів мистецтв вибору рішень під час розв'язання проблемних ситуацій інструментального навчання; бінарний метод, що інтегрує у своєму змісті метод аналізу жанрових особливостей музичного твору і метод інсценізації музичного твору; комплексний 3-кроковий метод, що включає метод моделювання ситуації самостійного вибору навчально-педагогічного репертуару, метод перспективного аналізу можливих позитивних або негативних результатів сценічного виконання обраного навчально-педагогічного репертуару, метод перспективного самооцінювання власного емоційного стану внаслідок сценічного виконання обраного навчально-педагогічного репертуару; інтерактивний тренінг «Асертивна комунікація: самоствердження як основа поваги до оточуючих», метод герменевтично-контекстного аналізу музичного твору»; бінарний метод, що інтегрував у своєму змісті метод проблемного викладення навчального матеріалу з проблематики інтерпретаційного опрацювання інструментальних творів і метод рефлексивного аналізу якості засвоєння знань у галузі інтерпретаційного опрацювання; евристичного діалогу; бінарний метод, зміст якого включав інноваційний метод майндмепінгу щодо деталізації програмного змісту означеного твору та метод демонстрації інструментального твору; інформаційно-комунікаційний метод інтернет-презентації інтерпретаційної концепції інструментального твору, інверсії фрагментів музичного тексту; занурення в контекст ситуації прилюдного виконавства; колективного інструментального вправлення; варіативного виконання музичного тексту різних оркестрових партій в інструментальних ансамблях; тренінг з групової імпровізації тощо.

Автор переконливо доводить, що впровадження у навчальний процес поетапної експериментальної методики, згідно із визначеними та теоретично обґрунтованими принципами, педагогічними умовами, блоками навчальної діяльності та організаційно-методичною системою забезпечує суттєве

підвищення показників сформованості музично-виконавської комунікативності студентів факультетів мистецтв на засадах акмегерменевтичного підходу.

Таким чином, сформованість фахової акмегерменевтичної компетентності як важливої складової музично-виконавської комунікативності студентів факультетів мистецтв виступає основним освітнім результатом проведеного Мимриком М.Р. дослідження.

Подані у дисертації *висновки та рекомендації* стали логічним завершенням проведеного дисертаційного дослідження.

4. Рекомендації стосовно використання результатів і висновків дисертації

З огляду на зміст і висновки дисертаційної роботи, достатню апробацію та ефективно впровадження результатів дослідження в освітній процес факультетів мистецтв закладів вищої освіти України, вважаємо, що теоретичні положення та зібраний фактичний матеріал можуть бути використані у процесі розроблення навчальних планів, робочих програм на факультетах мистецтв з дисциплін: «Методика музичної освіти», «Практикум за кваліфікацією», «Методика навчання гри на інструменті (саксофон)», «Оркестровий клас» тощо; у процесі індивідуальних занять з фаху, колективного музикування, педагогічної практики студентів, тощо.

Розроблений навчально-методичний комплекс формування музично-виконавської комунікативності студентів на засадах акмегерменевтичного підходу може бути використаний викладачами музичних спеціальностей з метою оптимізації процесу інструментальної підготовки студентів закладів вищої освіти, а також у системі перепідготовки музично-педагогічних працівників та в системі дистанційної освіти.

5. Значущість отриманих результатів дослідження для науки і практики

До науково обґрунтованих результатів виконаного Мимриком М. Р. дослідження, що мають вагому наукову новизну й уможливають кваліфікувати його як таке, що привносить нове розв'язання досліджуваної проблеми відносяться:

- *Авторське потрактування сутності поняття* «музично-виконавська комунікативність», яка потрактовується як інтегративна духовно-ціннісна якість особистості, що формується в процесі виконавсько-інтерпретаційної діяльності студентів факультетів мистецтв; характеризується сукупністю комунікативних властивостей, які сприяють передачі музичної інформації як на раціональному, так і духовному рівнях пізнання дійсності; ініціює герменевтичне розуміння музичної комунікації, за якої акт мистецького пізнання наповнюється відповідними сенсами та значеннями; вбирає в себе розвинену комунікативну чуттєвість, здатність до співпереживання, емпатійного проникнення у внутрішній світ «Іншого»; забезпечує високий рівень комунікативної компетентності студентів факультетів мистецтв на шляху досягнення ними акмевершин у практичній музично-виконавській діяльності.

- *Детальний аналіз та переосмислення наукових досліджень щодо основних позицій у структуруванні досліджуваного феномена*, що дозволило здобувачеві сформулювати власне розуміння структури музично-виконавської комунікативності студентів факультетів мистецтв, яка складається з мотиваційно-інформаційного, духовно-особистісного, рефлексивно-конструктивного, емпатійно-евристичного та художньо-творчого компонентів, що системно охоплюють її зміст.

- *Акмегерменевтичний підхід як авторська методологічна інновація*, що утворюється шляхом синтезу двох рівнозначних способів пізнання, а саме акмеологічного і герменевтичного, за яким їх поєднання постає як найвищий

ступінь осягнення музичного тексту, що втілюється у виконавській комунікативності студентів факультетів мистецтв.

- *Спроектована організаційно-методична модель формування музично-виконавської комунікативності студентів факультетів мистецтв на засадах акмегерменевтичного підходу*, яка розглянута в контексті визначених принципових положень й охопила: мету, завдання, наукові підходи, основні функції, структурну побудову, принципи, блоки концептуальної моделі, педагогічні умови, розроблену поетапну методику педагогічної роботи, методи, засоби і форми дослідницької роботи, що разом становить повний технологічно-прогностичний цикл.

Вагомою заслугою дисертанта вважаємо й те, що у межах проведеного експериментального дослідження *удосконалено* шляхи творчого розвитку студентів факультетів мистецтв з опорою на комунікативні процеси у музично-виконавській діяльності, а також способи комплексної діагностики рівнів сформованості музично-виконавської комунікативності в студентів факультетів мистецтв на засадах акмегерменевтичного підходу; *подальшого розвитку* набули науково-педагогічні положення щодо збалансованого використання активних форм і методів інструментального навчання студентів факультетів мистецтв на основі інноваційних технологій.

6. Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи

Позитивно оцінюючи наукові здобутки дисертанта, вважаємо за необхідне висловити деякі дискусійні положення та зауваження до поданої дисертаційної роботи:

1. У дисертаційному дослідженні представлено «акмегерменевтичний підхід» як авторську методологічну інновацію, що, безперечно, засвідчує високий рівень наукової новизни та прагнення здобувача до концептуального оновлення теоретико-методологічних засад досліджуваної проблеми. Водночас,

на наш погляд, потребує більшої конкретизації методологічний статус запропонованого підходу (як концепцію, модель чи технологію) у загальній логіці дослідження. Така конкретизація сприяла б більшій цілісності методологічного апарату дисертації, чіткішому розмежуванню теоретичного й технологічного рівнів дослідження, а також посиленню аргументованості авторської концепції в контексті сучасної методології мистецької освіти.

2. У дисертації автор широко залучає філософські концепти, на кшталт: екзистенція, архетип, герменевтичне коло, семіосфера, смислові модальності тощо, що засвідчує про глибину проведеного дослідження. Однак подекуди їх зв'язок із конкретними педагогічними процедурами, дидактичними прийомами та навчальними діями студентів, на нашу думку, залишається недостатньо операціоналізованим. Між тим зазначена позиція не є критикою надмірної філософічності дослідження, а виявляється у побажанні посилити зв'язок між теоретико-методологічним рівнем і практичною педагогічною реалізацією авторської концепції.

3. Розроблена автором п'ятикомпонентна методика формування музично-виконавської комунікативності студентів факультетів мистецтв на засадах акмегерменевтичного підходу складає потужну основу формувального експерименту. Кожний з етапів авторської методики підкріплюється інтегрованим методичним інструментарієм, розробленим у відповідності до парадигми акмегерменевтичного підходу. Бажано було б конкретизувати, яким чином зазначений інструментарій забезпечив перехід від репродуктивного виконавства до усвідомленої, особистісно-значущої, емоційно-ціннісної та комунікативно спрямованої музично-виконавської діяльності студентів.

4. На четвертому, виражально-змістовому етапі розробленої методики, автор використовував різноманітний методичний інструментарій, до якого був залучений інноваційний *метод майндмепінгу* як спосіб активізації творчого, асоціативного та нелінійного мислення студентів-інструменталістів. Бажано було

б деталізувати, в який спосіб створення інтелект-карт у процесі аналізу музичних творів активізує інтерпретаційне мислення студентів, стимулює рефлексію щодо власної виконавської позиції та сприяє усвідомленню особистісних смислів музично-виконавської діяльності.

5. На наш погляд, по тексту дисертації у ряді фрагментів спостерігається перевантаженість складними філософсько-методологічними конструкціями та абстрактними категоріями, що може дещо ускладнювати сприйняття основних науково-практичних результатів, особливо для читачів, орієнтованих передусім на педагогічний аспект дослідження.

Між тим наголошуємо, що зазначені зауваження та висловлені побажання не впливають на загальну позитивну оцінку представленої дисертаційної роботи, яка характеризується оригінальністю, науковою новизною та практичним значенням, високим теоретичним рівнем, глибиною наукових підходів та принципів формування досліджуваного феномена, методичним забезпеченням процесу формування музично-виконавської комунікативності студентів факультетів мистецтв на засадах акмегерменевтичного підходу.

7. Загальний висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам

Враховуючи актуальність дослідженої проблеми, наукову новизну положень дисертації, обґрунтованість і достовірність отриманих результатів, їх теоретичну та практичну значущість, вважаємо, що дисертація Мимрика Михайла Романовича на тему: «Теорія та практика формування музично-виконавської комунікативності студентів факультетів мистецтв на засадах акмегерменевтичного підходу» є актуальним, цілісним, завершеним, самостійним дослідженням, яке за своїм науково-теоретичним рівнем, новизною у постановці та вирішенні досліджуваної проблеми, аргументованістю теоретичних положень, висновків та практичним значенням відповідає вимогам,

передбаченими «Порядком присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.11.2021 р. № 1197 (із внесеними змінами), а її автор Мимрик Михайло Романович заслуговує на присвоєння йому наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика музичного навчання.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри музичного мистецтва
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

Віктор ЛАБУНЕЦЬ

